

Bükkösd község helytörténete 1950-ig

Tisztelt Olvasó!

Felhívom szíves figyelmét, hogy Bükkösd helytörténetéről szóló dokumentum teljes tartalma szerzői jogi védelem alatt áll. Így annak - akár teljes tartalmának akár részleteinek felhasználása, teljes vagy részleges, bárminemű, hozzájárulás nélküli megváltoztatása - csak a szerző engedélyével lehetséges.

Készítette:

Kiticsics Anikó

1997.

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK	1
I. A BÜKKÖSDI-VÖLGY GEOLÓGIAI, FÖLDRAJZI JELLEMZŐI	2
II. A BÜKKÖSDI-VÖLGY JELENTŐSEBB TELEPÜLÉSEIRŐL RÖVIDEN	4
1. MEGYEFA	4
2. GORICA	4
3. SZENTDOMJÁN-PUSZTA	5
III. BÜKKÖSD TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE AZ ÓSKORTÓL A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁIG	6
IV. BÜKKÖSD HELYTÖRTÉNETE A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁTÓL 1705-IG	11
V. BÜKKÖSD ÉS MEGYEFA 1705-TŐL 1848-IG	13
1. BÜKKÖSD ÉS MEGYEFA ÚJRATELEPÍTÉSE	13
1.1. <i>Megyefa telepítése</i>	13
1.2. <i>Bükkösd telepítése</i>	14
2. A MEGYEFAI ÉS A BÜKKÖSDI BIRTOKOK TÖRTÉNETE E KÉT PUSZTA BETELEPÍTÉSE UTÁN	15
3. A JESZENSZKY CSALÁD	18
3.1. <i>A Jeszenszky család címerei</i>	19
4. NEMESI FELKELÉSEK A NAPÓLEONI HÁBORÚK ALATT 1797 ÉS 1809 KÖZÖTT, KISJESZENI JESZENSZKY IMRE JELENTŐSÉGÉRŐL	23
5. AZ 1832-ES BIRTOKFELOSZTÁS	24
6. AZ URADALOM GAZDASÁGÁRÓL 1820-TÓL 1850-IG	27
VI. BÜKKÖSD ÉS MEGYEFA 1850 ÉS 1949 KÖZÖTT	35
1. MEGYEFA	35
2. BÜKKÖSD	37
VII. A PÉCS-BUDAPEST VASÚTVONAL ÉPÍTÉSE (1880 KÖRÜL).....	39
VIII. MŰEMLÉKEINK, MŰEMLÉK JELLEGŰ ÉPÜLETEK BÜKKÖSDÖN ÉS MEGYEFÁN	41
1. KÁPOLNA	41
2. A BÜKKÖSDI PETROVSZKY (KÉSŐBB JESZENSZKY) KASTÉLY	42
3. A MEGYEFAI JESZENSZKY KASTÉLY	43
4. A RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM	44
5. KÁLVÁRIA	45
IX. AZ OKTATÁS-NEVELÉS ÜGYE.....	47
1. ISKOLA	47
2. ÓVODA	49
X. A KÉT KÖZSÉG (BÜKKÖSD ÉS MEGYEFA) LAKOSSÁGÁNAK ALAKULÁSA NAPJAINKIG.....	52
XI. JEGYZETEK	54
XII. BIBLIOGRÁFIA ÉS RÖVIDÍTÉSEK.....	56

I. A Bükkösdi-völgy geológiai, földrajzi jellemzői

Egy táj, egy tájegység történeti alakulása nem érthető, ha nem ismerjük fekvését, földtani jellemzőit.

A Bükkösdi-völgy kialakulása szorosan kapcsolódik Baranya megye legnagyobb hegycsoportjának (mely hegyláncnak is nevezhető) a megye nyugati részét elfoglaló Mecsek-hegységnek földtörténetéhez. E völgyrendszer történetileg a Föld ős - és középkorában alakult ki. A Mecsek-nyugat szelíd dombhajlatainak festői vidéke ez, mely lényegében az abaligeti vízválasztóval kezdődik és Szentlőrinc környékén a Dráva-síksággal végződik. Szemmel láthatóan Észak-Dél irányban szabdalt völgyek sorozatából áll. A völgy patkó alakban húzódik Abaligettől Szentlőrincig.

Felszíni és kőzettani bizonyítékok sora jelzi, hogy a Föld ős - és középkorában nagy földmozgások, tengeri lerakódások, vízmosások alakították ki e sokágú völgyrendszert, melynek legkeletibb ága az Abaligeti-völgy, legszélesebb és legdélibb része pedig a Bükkösdi-völgy.

Az előbbieken leírt tájegység hol szélesedik, másutt keskenyedik, közben pedig csodálatos keret gyanánt alacsonyabb-magasabb dombok szelíd agyaghátakkal; majd meredek, vad mészkősziklával szegélyezve lebukik a Dráva árterére.

E völgyrendszer - mint arról már szó esett - mészkő dombokkal és agyaghátakkal övezett. Ezzel magyarázható az abaligeti cseppkőbarlang, a bükkösdi kőbánya, a megannyi tengeri lerakódás, a számtalan forrás, a termékeny földek, a festői erdők és völgyek.

Várady Ferenc 1897-ben írt munkájában is megemlíti ezt a vidéket :

1"A baranyai hegyek a keleti Alpok déli feléből válnak ki. A legérdekesebb geológiai alakulást a Mecsek-hegység mutatja, mely egyúttal a vármegye leghosszabb, legszélesebb, és legmagasabb hegyláncolata... Hegy, völgy, széltében, hosszában változtatja egymást. Helyesfa és Bükkösd közt teljesen ellapulnak a hegyek s a keleten emelkedő hegyekkel völgyet képeznek. E völgyön át szalad eleinte csekély, később nagyobb kanyargással északi irányban a budapest-pécsi vasút vonala. Bükkösdtől keletre Pécs felé folytonosan emelkedik a hegyláncz..."

A Mecsek-hegységhez támaszkodó lejtős síkság dél felé ömlő vizeivel (Bükkösdi-víz, Pécsi-víz, Karasicza) egyenletesen ereszkedik a Dráva, illetve a Duna felé. A Bükkösdi-víz e völgyrendszer érhálózatát gyűjti össze, nem egyszer súlyos károkat okozva a patak sűrű kiöntésével, árvizeivel.

2Baranya megye geológiai viszonyairól pontos és hivatalos adatokat, úgy az irodalomban, mint a térképészetben csak azóta birtokolhatunk, mióta a Magyar Királyi Földtani Intézet geológusai Baranya vármegye területét 1873-1875 között hivatalosan felmérték. (*Böckl János, Dr. Hoffmann Károly, Mattyasovszky Jakab és Dr. Roth Samu* kutatták és térképezték fel.)

E táj leírhatatlan szépségét éppen a változatossága adja, ugyanakkor megszabja kultúrtörténeti múltját, mi több jövőjét is. Kár, hogy kevés szakembernek jut csak eszébe, hogy e természeti szépséget mélyebben is elemezze. Pedig érdemes volna! Úgy tűnik, napjainkban fedezi fel a hajszolt ember a völgy - különösképpen Bükkösd - tájainak nyugtató, pihentető jellegét.

II. A Bükkösdi-völgy jelentősebb településeiről röviden

1. Megyefa

A falu ma már a Bükkösd nevet viseli, azonban a korábbi időkben önálló település volt. Itt telepedett le elsőként *megyefalvi Horváth Dániel*, majd leánya házassága révén a település a *kisjeszeni Jeszenszkyek* tulajdona lett.

Déri Antal tanító munkájában a községről ezt olvashatjuk:

„Sohasem volt jelentős település. A kor meghatározása szerint szegény emberek lakták. Sok volt a kőbányász, zsellér és eljáró munkás, valamint az önállóvá vált cseléd. A község fejlődése, a létszám növekedése azonban azt eredményezte, hogy két tantermes iskolája épült, természetesen két tanerővel. Oktatási, közigazgatási és egyházi szempontból Bükkösdhöz tartozott... ”

2. Gorica

Bükkösdtől északra, a völgy végében a dombok tetején található Gorica. (A szó jelentése:hegy, hegyecske.)

„Baranyának talán legkisebb községe. Minden tekintetben Bükkösdhöz tartozik, hiszen csak ebben az irányban van a lakosságnak kijárása. A csodálatosan szép völgy a Bükkösdi-völgynek egyik mellékvölgye. Szegény, de szorgalmas emberek lakják. Sajnos az elmúlt időkben nagy az elvándorlás. A táj szépségén túl még egy érdekessége van Goricának: az iskolaépítés története.

A kiegyezés után a *Habsburg-ház* valamelyest kedvezni akart a széthullóban lévő birodalom nemzetiségeinek, így a horvátoknak is. Ezért aztán a horvátországi Gorica (Gorice) is ki lett jelölve iskolaépítésre. A helykijelölő bizottság azonban elnézte a térképet, s így kapott Gorica iskolát. Azonban nem a horvátországi, hanem a Bükkösd melletti.

Elképzelhető, hogy milyen emberi és állati erőfeszítésbe került az anyag odaszállítása, hiszen rendes útja sem volt. Mondta is egyik nevezetes tanítójuk (*Lemle Géza*), hogy: ...Goricára még az Isten nyila sem tud becsapni térkép nélkül... "

Az 1980-as évektől kezdődően Gorica jelentősége nő. Igaz, az egykori "őslakosság" ma már csak elvétve található meg az újraéledni készülő faluban, de a környező városokból, illetve távoli vidékeken élők közül sokan vásároltak itt felújításra szoruló házat; s csaknem az egész, kihalt falu helyén ma már egy üdülőfalu pompázik.

3. Szentdomján-puszta

Bükkösdhöz tartozik, a megyefai völgyből felfelé futó utat követve a dombtetőn kerül el.

III. Bükkösd településtörténete az őskortól a török hódoltság koráig

Bükkösd és környékének településtörténete az ide vonatkozó források szerint a keltákkal kezdődik. Bükkösd és Helesfa között egy kelta tűzhely került napfényre, mely *Fehér Ferenc* bükkösdi plébános tulajdona volt.

Ez az egy adat természetesen csak hipotézisre utal bennünket a keltákra szállására vonatkozólag. Ibafa környékén korai vaskori agyagedényeket találtak, továbbá egy bronz tokos vésőt. Gyűrűfűn egy csiszolt kőbalta töredékére bukkantak.

Nagy Jenő tanulmányában az alábbiakat olvashatjuk:

⁴" A rómaiak időszakáról már több lelet tanúskodik. Cserdi déli részén, a helesfai berek alján vezetett egykor a rómaiak útja Pécestől kezdve Pannónián át, hol a szántóvetők ekéi már többször téglákat, érmeket vetettek ki..."

A honfoglalás korát illetően eltérőek a különböző kutatások eredményei. ⁵Egyesek szerint az *Árpádok* korában már lakott terület volt e völgy. *Árpád* fejedelem egyik vér szerinti leszármazottja - *Dr. Zsolt Zsigmond* pécsi orvos - kutatásai szerint *Okor* vezér birtokolta e tájat.

" Ismeretes, hogy az akkor halászó-vadászó-legeltető életmód mindig két szállást tartott birtokban: az egyiket tavasztól ősziig, a másikat télen.

Tavasztól ősziig a Dráva árteréig húzódtak le az itt élők a kitűnő legelők miatt, télen pedig visszahúzódtak a védelmet nyújtó, északabbra fekvő völgyekbe. Az *Okor* nemzetségre utal *Dr. Zsolt Zsigmond* szerint a ma is ismeretes és létező Okorvölgy, Okorág nevű települések, továbbá az Okor-patak."

A völgy növény-és állatvilága termékeny erdeivel, dús legegőivel bőséges és biztos megélhetést nyújtott a nemzetségnek. Nem lehet tévedés, hogy Bükkösd a bükk erdőkről kapta a nevét.

„ Az is bizonyosnak látszik, hogy az *Okor* nemzetség harcos, erős népcsoport volt, hiszen határt védett és szoros kapcsolatban lehetett az *Árpád* törzssel. Erre utal az ugyancsak itt lévő Nagyárpád község és Árpád-tető is. ”

„*Nagy Jenő* szerint a honfoglalás korában a térség a *Botond* törzs, valószínűleg *Kán* nemzetségének érdekkörébe tartozott. Kán (ma már részben kihalt) község szolgálhat tanubizonyságul.

Sajnos a történelmi-történeti fejlődés következő korára nézve még a leggyéresebb nyomok is elvesztek. Annyi azonban bizonyos, hogy Bükkösd egyik dűlőjében (Alsó-Ratkócza) a XIII.században falu állott plébániával, azonban mind a falu, mind a plébánia elpusztult a tatár rombolásban.

A tatárdúlás utáni időket kutatta 1804-ben *Ortvay Tivadar*, aki a pápai tizedeket alapul véve a falvakat összeírta. *Várady Ferenc* erről így számol be:

„A székesegyházi főesperességben Ortvay 106 plébániát sorol föl...A székesegyházi főesperesség nyugatra egész Zsibót és Almamellék vidékéig, a déli részen Sztáraig terjed ki, melyek még plébániák voltak. Innen befelé...alig találunk plébániát.”

A legelső forrás, mely jelentőséggel bír az 1332.-1337. évi pápai tizedjegyzék.

Bükkösd neve az idők során többször is változott.(1448-ban Naghbekes néven említik, 1542. évi adólajstromban Bykesd, 1786-ban Bükesd néven szerepel, 1851-től Bükösd.)

1333-ban a pápai tizedjegyzék *Egyed* nevű plébánost említ Bükkösdön. Pontosan nem ismerjük az ősi falu fekvését és a régi templom helyét. Abból a tapasztalati tényből kell kiindulni, hogy a régi lakott telepek helyén ütötte fel táborát az új település. Esze-

rint a mai Bükkösdnek a Petrovszky-kastély feletti területén lehetett a második letelepedés. Valószínűnek tartja *Nagy Jenő*, hogy az ősi templom a jelenlegi Kálvária helyén állhatott. Ezt azok a források is megerősítik, miszerint a mai Kálvária-domb tetején számos sír, sírkő, csontváz található. Az itt élő idős emberek szerint az ősi temetőnek is itt kellett lennie. A sírkövek sajnos már szanaszét hevernek a Kálvária feletti kis erdőségben, feliratot rajtuk már nem olvashatunk.

Szentdomján jelentőségéről itt kívánok szót ejteni. Szentdomját (Szentkozmadomját) *I.István király* adományozta a fehérvári káptalannak, s a káptalan egy 1202. évi oklevél alapján a XV.sz.-ban követelte a pécsi püspökségtől a plébániát. Feltehető, hogy a "Szentdomjáni uradalom" - melyhez Bükkösd, Megyefa, Egéd, Ratkócza, Kán, Hetme, Okorvölgy, Hetvehely, Beszterce, Hagymás, Szatina, Szentkatalin tartoztak - ugyancsak *I.István* adományára vezethető vissza. Az uradalom legrégebbi egyháza Szentdomján volt.

A község legészakibb, Megyefa felső határát érintő részén még ma is látható egy teraszos hely, pincebejárathoz hasonló nyílással. A nép hagyománya szerint ez egy kolostornak a maradványa, amelyet a "Fehér Barátok" kolostoraként említ meg számos forrás. A pincészerű képződményben több egymásra halmozott csontváz hever az írások szerint.

„*Sonkoly Károly* kutatásai (amelyek a legfrissebbek közé tartoznak) a völgy településtörténetének további apró állomásait is feltárták, illetve az elődök kutatómunkáját megkérdőjelezi.

Szerinte az 1200-as években csupán három falu létezett e környéken: Megyefalva, Egéd (Egyed, Szentegyed) és Szentdomján. Egy 1202-es oklevél szerint is "Zenthkozmadamyan"-t még *Szent István* adományozta a fehérvári káptalannak, aki az egész középkeleten át bírta. Az 1332-1334 közötti pápai tizedjegyzékekben több-

szőr is szerepel papja, Jakab. (*Győrffi* kutatásai szerint Egéd 1323-ban a szentlőrinci keresztesek uradalmához tartozott.)

Megyefát csak a XVI.sz. közepi adóösszeírások említik először. Az 1542-es "dicalis conscriptio"-ban Bykesd és Megyefalwa a fehérvári káptalan birtoka Zenth Damyannal együtt *Sonkoly Károly* szerint is.

Bükkösdön és Megyefán ez időben a bírón kívül 16 (utána 6-ra módosított) adózó portát és 6 szegényt írtak össze. Szentdomjában 3 porta és 2 szegény, Egéden 4 és fél porta szerepel az összeírásokban.

¹⁰Ismeretesebb továbbá a pécsi provizorátus faluösszeírásainak a török időkre vonatkozó feljegyzései is 1695-ből, illetve 1696-ból. Ezek szerint a pécsi kamarai birtokfelügyelőség a falvak összeírásán túl ezek értékének becslését is megadja. (1696-ban az összeírók már lényegesen jobb és teljesebb munkát végeztek az előző év munkájánál. Míg 1695-ben 143 helység, addig 1696-ban 209 összeírása történt meg.)

A faluösszeírásban (1696. 16.-19. lap) az alábbiakat tekinthetjük át:

157. **Kövesd** Bakócza területén.
158. **Szágy**
159. **Almás** Bakócza területén.
160. **Hetmé** Szentkatalin területén.
161. **Kán**
162. **Ratkóca** orica területén.
163. **Korpád**
164. **Bükkösd**
165. **Szentdomján**
166. **Hertelend**
167. **Hetvehely**
168. **Megyefa** Bükkösd része.

169. Gyűrűfű

170. Szentlélek

171. Liki

¹¹"E tizenöt falu több mint száz éve pusztá. Sem területüket, sem határukat nem lehet tudni. Egyenként ezért összeírni sem lehet ezeket. Egyébként még mezeik sincsenek, hanem minden szántót, rétet, szőlőt erdő nőtt be, mely legfeljebb makkoltatásra alkalmas...Keresztény földesura *Matusek András* szkópai (scopensis) püspök. Hogy mi jogon bírja, arról nem tudni."

(Szkófia vagy Szkoplje előbb török, majd szerb város. Szerbiának a törökök által való elfoglalásakor török uralom alá került.)

A pozsonyi kamara pécsi tiszttartósága 1698-ban Bükkösdöt, mint egykori Tihanyhoz tartozó birtokot írt össze. Az összeírások helyenként említik Bikust, de csak tévedésből sorolhatták az apátság birtokai közé.

A szinte elnéptelenedett vármegye területeit *Várady Ferenc* szerint ¹²"a régibb kor nemesei alig keresvén, tágas tér nyílt az ... adományozáshoz. A néptelen területnek értéke igen csekély volt, ha tehát valakit a királyi kegy megjutalmazni akart, igen nagy területet kellett kihalásítani, hogy legalább némi jutalmat biztosítson azoknak, kik arra érdemeket szereztek." így történt, hogy alig két adomány, valamint a püspök és a pécsváradi apátság birtokainak kiosztása után szinte az egész vármegye fel volt osztva. Fiskalitásra és későbbi adományokra alig maradt valami terület.

IV. Bükkösd helytörténete a török hódoltság korától 1705-ig

Az ősi múlt szinte homályba vész. Jelentőséggel bír a völgy története szempontjából a török hódoltság kora, amikor is Bükkösdtől délre, a jelenlegi helesfai temetőnél völgyzáró vár épült.

¹³Hasonló, de korántsem ilyen nagy jelentőségűek azok a pincyszerű, török időkből való sziklába vésett kisebb barlangok, amelyek Bükkösd északi részén, a jelenlegi Gorica felé vezető erdei út mentén találhatóak. Népi elbeszélések szerint e " barlangokban " török kardokat, harci eszközöket, egyesek szerint kincseket rejtettek el a portyázó hadak. Ezeket a török kiűzése után teljesen kifosztották; az 1940-es évek elején pedig e sziklabarlangok beszakadtak, a további kutatások elől elrejtették a múltat.

Az kétségtelen, hogy ez a terület nem volt a törökök felvonulási területe, legalábbis a főseregé nem. A legfontosabb cél Szigetvár volt. (E terület csak kisebb hódoltsági rész lehetett, mert ismert tény, hogy Helesfa és Bükkösd környéke adószedő körzet volt.)

A tatár, illetve a török dúlása Bükkösdtől teljesen elpusztította. *Várady Ferenc* munkájában az alábbi sorokat olvashatjuk:

¹⁴" E kis Baranyának tehát ekkor csak három szolgabíróháza, illetve járása volt, melyek név szerint megnevezve nincsenek... népességük rendkívül megcsappant, úgy, hogy egy-egy községben alig volt 10-15 ház...korábbi gazdagságához képest az egész vármegye nyomorultnak mondható..."

A falvak 3/4-ed része elpusztult. Az egész vármegyét 1696-ban 2554 család lakja, egy-egy faluban 6-7 család él, ha él. (A megyében összesen 273 lakott község van.)

¹⁵Ezeket az adatokat 1696-ban *Csanaki Mihály* veszprémi kanonok feljegyzéseiből tudhatjuk meg, aki az egész megyét feltérképezte.

¹⁶*Sonkoly Károly* is megerősíti azt, hogy a török időkben ezen községek szinte teljesen kihaltak. Kutatásai alapján említhetjük meg azt, hogy egy 1551-es összeírás már jelzi e falvak pusztulását. Migye-falván és Bikesden 2-2 portát említenek, a többi községről nincs adat. Megyefa előfordul a török adójegyzékben is. A határvidék népességének kétfelé kellett fizetnie. 1561-ben a szigetvári várnak adózó helyek között szerepel Bykesd és Megyefalwa, amely ekkor az esztergomi érseké volt. Az állandó háborúk a falvak pusztulásához vezettek. A parasztok elmenekültek, illetve elszegényedtek úgy, hogy adóalanyként számításba sem jöhettek.

A megszilárduló török közigazgatás több sikerrel adóztatta az itt maradókat. A defterek 1582-ben Megyefán még 11, Szentdomjában 4 és Bükkösdön 25 adózót írtak össze.

Egy 1746-os tanúvallomásban azt olvashatjuk, hogy a törökök idején a cserdiek a „Szent Domiani és Megyefa-i pusztákat bírták” s értük a töröknek, illetve a pécsi káptalannak is adóztak.

A sok elnéptelenedett középkori falu közül néhány sorsa megpecsételődött; soha nem népesült be újra, illetve később lakott pusztákká váltak, mint Szentdomján és Egéd is.

V. Bükkösd és Megyefa 1705-től 1848-ig

1. Bükkösd és Megyefa újratelepítése

¹⁷1705-ben a pécsi Székeskáptalannak (a török kiűzése után) újból kellett Bükkösdöt telepítenie. Földesura *Petrovszky József* volt.

Ugyancsak 1705-ben *megyefalvi Horváth József* - aki Szerém vármegye főadószedője volt - Megyefát telepítette.

Bükkösd és Megyefa újratelepítésével kapcsolatban a szakirodalomban eltérő, egymásnak ellentmondó adatokra bukkanhatunk. Egyes kutatók szerint az eddig lakatlan hely 1740 után népesült be a környékbeli magyar falvakból. Ezt igazolja az a forrás is amelyből kiderül, hogy a Bükkösdi-völgy felső része és környéke földművelő lakosság hiányában ekkor még szinte lakatlan, erdős terület volt és a kincstár tulajdonaként szerepelt.

1.1. Megyefa telepítése

¹⁸*Sonkoly Károly* szerint téves *Nagy Jenő* állítása, melyben azt közli, hogy Megyefát *Horváth József* még 1705-ben telepítette, hiszen levéltári források is igazolják azt, hogy Megyefa még 1738-ban is csak puszta. Hibás a keresztnév is, mert *Horváth Dániel* apja (aki 1696-ban *I. Lipóttól* armálist nyert) *Horváth Péter* volt. Nincsenek arra vonatkozóan sem pontos adatok, hogy az akkor még lakatlan, erdős terület hogyan került a *Horváth*-dinasztia kezére. A bizonytalan birtokjogok mellett mégis a kincstár tulajdonaként említik Megyefát a XVII.sz. végi és a XVIII.sz. eleji források.

Először 1723. körül szerepel *Horváth Dániel* Megyefa birtokosaként; ez évben választják meg a vármegye főadószedőjévé is. Még 1721-ben házasságot kötött *Pávics* (néhol *Pávich*) *Katalinnal*. Házasságukból 7 gyermek született, de csak 2 leány érte meg a felnőttkort.

H. Dániel tehetsége családi kapcsolatai révén vagyonban és rangban gyarapodott. 1723-ban helyettes alispánná, majd 1736-ban alispánná választották. (1742-ig töltötte be e tisztségét.) Többször képviselte a megyét az országgyűléseken. A nemesi felkelésekhez, mint földbirtokos 1741-ben és 1744-ben is lovas katonákat állított ki.

A birtok helyzetének rendezésére 1738-ban került sor, amikor a királytól donációs levelet nyert Bükkösdre, Megyefára, Gyürüfüre, Goricára és több más pusztára. Bár *H. Dániel* praedicatumát Megyefa után kapta, birtoka központjává mégis Bükkösdt tette. Itt 1739-ben kápolnát építtetett. Vidéki rezidenciája az általam is ismeretlen időpontban emeltetett bükkösdi " kiskastély " lett, amely ma már nem létezik. (A Bükkösd, Kossuth L. u. 46-os számú épület helyén állt.)

Az 1740-es években kezdte betelepíteni birtokát. 1748-ból és 1752-ből ismerjük Bükkösd és Megyefa összeírását. 1752-ben Bükkösd 25 családfője közül 21 német, míg Megyefa 11 családja mind magyar.

(A tekintélyes férfiúnak és feleségének - *H. Dánielnek* és nejének - díszruhás portréi ismertek, melyeket a pécsi Janus Pannonius Múzeumban őriznek, ahová *Jeszenszky Ivánné* jóvoltából kerültek.)

1.2. Bükkösd telepítése

Tekintsük át ezek után Bükkösd telepítésének állomásait is. Mint már említettem, *Nagy Jenő* kutatásai alapján a községet 1705-ben *Petrovszky József* telepítette újra, akit 1723-ban a vármegye alispánjává választottak. *Várady* erről így ír:

¹⁹"A vármegye képe... a tisztújító közgyűlésen megváltozott...három jelölt közül *Petrovszky Józsefet* választották meg alispánnak. *Petrovszky* ekkor legfiatalabb földesura volt a vármegyének. Meg kell említenünk a választottak közül *Horváth Dániel*

persecutort, ki szintén új földesura volt Baranyának, ez időben szereznén... Bükkösdöt és Ibafa vidékét,... s ki atyja volt a később szereplő családok leányágának..."

(1728-ban a vármegye nemeseit összeírták. 1732-ben 6 kisebb nemesi birtokost regisztráltak, köztük *P. Józsefet* és *H. Dánielt* is.) Az általam is ismert forrásokból megtudhatjuk, hogy *Petrovszky József Rindsmann* gróftól vásárolta meg területeit.

2. A megyefai és a bükkösdi birtokok története e két pusztá betelepítése után

²⁰Tudnunk kell azt is, hogy a török kiűzése után a bükkösdi uradalom 200 éves történetében három család játszotta a fő szerepet:

1. *Horváth Dániel* és örökösei
2. *Petrovszky József* és örökösei
3. *kisjeszeni Jeszenszky János* és örökösei.

Lássuk most elsőként a birtoktörténet jelentősebb állomásait!

1738. május 22-én királyi adománylevél tanúsítja, hogy Bükkösd, Gorica, Gyürüfű, Megyefa és az ezekhez tartozó puszták *H. Dániel* birtokai. A "megyefai" vagy "megyefalvi" előnevet engedélyező diplomát még 1738.szeptember 23-án Bécsben állították ki.

1741. szeptember 13-án Mária Teréziától előző érdemei elismeréseként fiúsítási oklevelet kap *H. Dániel* három leánya részére fiú utód híján a fiúsított *Horváth* - lányok házassága az alábbiak szerint alakult:

Horváth Krisztinát mindszentfalvai Petrovszky Ferenc , *Horváth Klárát* pedig *kisjeszeni Jeszenszky János* vette nőül.

A volt megyei alispán (*H. Dániel*) családja iránti tiszteletből *Klára* esketését maga az akkori pécsi püspök (*Berényi Zsigmond* gróf) végezte 1748.február 25-én.

²¹Az 1752.évi jobbágyösszeírásra szeretnék kitérni ismét. *Nagy Jenő* kutatásait végigtekintve megtudhatjuk, hogy ekkor Bükkösdön 25, Megyefán 5 jobbágy élt családjával, kik név szerint a következők:

Bükkösd:

1.Peringer Miklós	9.Misna Pál	17.Kraft György
2.Schmidt Mihály	10.Hosa János	18.Fuchs János
3.Pécs Valentin	11.Magócs István	19.Sarbah Jótsef
4.Paucherlin Ádám	12.Gáspár János	20.Schaltán Ferenc
5.Hornisperger Frigyes	13.Hencs Ádám	21.Moravetz Mátyás
6.Stir Sebestyén	14.Szibert György	22.Apfentaller János
7.Heubert Mihály	15.Stein Konrád	23.Metola János
8.Siltmann Mátyás	16.Honm Gáspár	24.Sigmond Mátyás
		25.Kvasztich György

Megyefa:

1.Kranics Mihály	3.Györe István	5.Béres Ferenc
2.Horváth János	4.Benkő András	

Egy 1777-es adólajstromot végigtekintve láthatjuk, hogy a *Horváth* , illetve a *Petrovszky* birtok nem tartozott a leggazdagabb uradalmak közé. *Várady Ferenc* erről így ír :

²²" ... adjunk itt most az előkelőbb uradalmakat adófizetések nagysága szerinti sorrendben, mellyel azok nagysága és értéke is megállapítható... "

E felsorolásban Baranya vármegye uradalmait veszi sorra a szerző, melyből kiderül, hogy *Petrovszky* 2558 Frt. 02.kr. és *Horváth Dániel* örökösei 649 Frt. 54 kr. összadót fizettek. A 19 felsorolt uradalom közül nagysága és értéke alapján a 10. helyen *Petrovszky* , a 19. helyen a *Horváth* birtok szerepel. (Meg kell itt említenem azt is, hogy Baranya vármegye ekkori leggazdagabb uradalma a *Bellyei* uradalom, amely 13.582 Frt. 72 kr. adót fizetett.)

Jelentőséggel bír a Bükkösdi - uradalom történetében az az esemény, amikor is 1790. április 7-én a vármegye tisztújító gyűlésén másod alispánná választották *Petrovszky Zsigmondot*. *Zsigmond* (*H. Krisztina* és *P. Ferenc* gyermeke) 1777-ben lett Bükkösd földesura. Nagyszerű tetteit örökítette meg szintén *Várady*.

Tudjuk, hogy az 1790-es országgyűlést Magyarországon a koronázás előzte meg.

²³"Az örvendő Magyarország a koronázás fényének emelésére, mint általában ismeretes, a vármegye nemeseinek bandériumával járult. Baranya vármegye nemeseinek gárdája sem akart elmaradni. 1790. év márczius 27-én határozták el, hogy a törvények értelmében a bandérium költségeit az uradalmak fődözik." -írja.

Az előirányzatot 15.272 forintban állapították meg, melyet az uradalmakra arányosan kivetettek. A bandérium augusztus 12-én Pécsről elindult, melynek vezére *Petrovszky Zsigmond* másod alispán volt. Az ünnepség lezajlott, de a költség (melybe az került) sehol nem nyert fedezetet. Hiába küldte a vármegye a leveleket a földesurakhoz, pénz nem igen érkezett.

²⁴"A papság templomain kívül soha se lelkesült más ünnepélyességeken és így a bandériumnak majd egész költsége fődözetlenül állott. Csupán *Eszterházy Miklós* küldött a bandérium céljaira száz aranyat, úgy Baranyának jóformán legszegényebb földesurai *Boronkay József* és *Vranits Pál* küldöttek hatvan forintot... Ekkor *Petrovszky Zsigmond* egyet gondolt és magára vállalta a bandérium összes költségeinek fődözését... A közgyűlés... hogy e nemes és nagylelkű tettnek emléke a késő nemzedékre is átszálljon: a nagy pénzáldozatot a gyűlési jegyzőkönyvben megörökítette."

E tettnek jelentőségét az is alátámasztja, hogy (mint már korábban említettem) a *Petrovszky - uradalom* nem tartozott a megye leggazdagabbjai közé!

3. A Jeszenszky család

Mindeddig nem szóltam részletesebben a harmadik jelentős család történetéről, a *Jeszenszky* családról.

A *Jeszenszky* család (nagy-jeszeni) hazánk egyik legősibb családja, melynek első törzse *Temérdek Andrással* az élén a XII.sz.-ban élt és a túróc-megyei Jeszen földet birtokolta. Fia (*Mágya*) azon számos érdemeiért, melyeket ő és egyik fia (*Mihály*) *IV.Béla*, *V.István* és *IV.László király* uralkodása alatt tett, az utóbbi királytól 1271-ben a jeszeni földre örökös adománylevelet nyert. A családfa törzsének, *Mágyának* (kitől a család *jeszen - Mágyának* neveztetett) jelentőségét tanúsítja az is, hogy utódai 1281-ben ősi jeszeni földjükre megerősítő adománylevelet nyertek. Ennek a terjedelmes családnak több ágazata is él.

²⁵Egy másik (bennünket is érintő) főágát képezi a családnak a *kis-jeszeni* ágazat, kik *Kalotai László* szerint a nemességet a XIV.sz.-ban kapták. A család (mint a nagy-jeszeni is) Túróc vármegye Jeszen községéből ered. A kis-jeszeni és megyefai *Jeszenszky-ág* egyik őse *Jeszenszky János*, ki Szigetvár kapitánya volt 1748-ban , és ki elsőként települt Baranyába.

A volt alispán (*Horváth Dániel*) családjával megismerkedve 1748. február 25-én feleségül vette *Horváth Klárát* .

²⁶*J. János* később őrnagy lett; a források alapján 1765. július 19-én hunyt el. Házasságukból két gyermek született: *J. Antal* (1752-1810) és *J. Emmanuel* (1749-1805). *J. János* és gyermekei magukat folyton "megyefalvai" előnévvel írták, holott ez az előnév anyjuk (*Horváth Klára*) előneve volt .

3.1. A Jeszenszky család címerei

A *Jeszenszky* család címerhasználatáról is eltérő adatok birtokában vagyunk. *Kalotai* szerint mind a nagy-jeszeni, mind pedig a kis-jeszeni ág leszármazottjai ugyanazt az ősi címert ismerik el és használják, amelyet *I. Ferdinánd király* Insbruckban 1563. május 7-én kelt kiváltságlevélben megerősít. A család ezen nemesi címere a következő :

A pajzs barna udvarában hármás zöld halomról egy kőrisfa (tótul: jeszen) emelkedik fel. Ez alatt egy fekete medve áll, hátra néző dühös tekintettel, kítátott szájjal. A pajzs bal oldalán sűrű fellegből két egymás melletti férfi- kar nyúlik ki egy hosszú lándzsával, amelyet a medvébe szúr. A pajzs feletti sisak koronájából a pajzsbélihez hasonló medve emelkedik ki, a leírt kőrisfát tartva.

²⁷*Szaszkó István* kutatásai ellenben azt igazolják, hogy a *Jeszenszky-família* a családi címert 1521-ben *II.Lajos* királytól nyerték *Paulovitz Miklós* és *Jámbor Ádám* jóvoltából. A családi címerben szereplő állat képe is eltérést mutat: a medve helyett egy megsebzett szarvast láthatunk már az 1521-es *Jeszenszky-Paulovitz* (néhol *Paulovics*, illetve *Paulovich*) armálison is.

(Lásd: 24.-27.ábra.)

Nagy vonalakban megismerkedtünk e három fontos és nevezetes család (*Horváth, Petrovszky, Jeszenszky*) eredetével, jelentőségével.

Térjünk át mindezek után a megyefai, illetve a bükkösdí birtokok történetének további állomásaira és e három család leszármazottainak jelentőségére.

Petrovszky Ferencné (szül.*Horváth Krisztina*) és kis-jeszeni *Jeszenszky Jánosné* (szül. *Horváth Klára*) apjuk örökségét osztatlanul birtokolták. Jelentős állomás a birtokok történetében az 1763-as

esztendő, ugyanis ekkor történt meg a birtokmegosztás a két leány között.

Ibafa és Megyefa községeket, valamint Csebény, Gorica, Lapsi, Liki pusztákat *Klára* révén a *Jeszenszky család*; Bükkösd, Gyürüfű falvak, illetve Ratkócza és Szentlélek puszták *Krisztina* után a *Petrovszky család* birtokai lettek. (Érdekesség, hogy ez időponttól - 1763 - kezdve mindkét család használta a " megyefai ", illetve a " megyefalvi " előnevet.)

A *Horváth-Petrovszky-Jeszenszky* család és rokonsága több alispánt is adott a megyének. Időben az első *Petrovszky József* volt. Fia (*Petrovszky Ferenc*) a következő alispán. *II.Lipót* uralkodása alatt a megye jeles családjaiként említik ezen családokat.

Nézzük meg most e családok általam készített (néhol az adatok eltérő, hiányos megléte miatti) családfáját!

MEGYEFA

1705: *megyefalvi Horváth József (vagy Péter)*

Megyefát telepítette (?)

neje : (?)

gyermekük : *Horváth Dániel*

1723-ban lett földesura Megyefának

Horváth Dániel

neje : *Pávicz (Pávics, illetve Pávich) Katalin*

gyermekeik :

1. *H. Krisztina*

2. *H. Klára (1728-1805)*

BÜKKÖSD

1705: *Petrovszky József Bükkösd földesura*

neje: ?

gyermekük: *Petrovszky Ferenc*

Petrovszky Ferenc

neje :*Horváth Krisztina*

gyermekük :

1. P. Zsigmond (174 -1799)

1777-ben lett Bükkösd földesura

1786-ban építtette a bükkösd kastélyt

2. P. Katalin (1759-1793)

3. P. János (1759 - 1803)

(*P. Katalin és P. János ikertestvérek voltak .*)

4. P. Sándor (1760 - 1798)

A bükkösd ágat *Petrovszky János* viszi tovább.

P. János neje : *gyulai Gaál Franciska* (? - 1832)

Velük halt ki utódok hiányában a *Petrovszky-dinasztia* bükkösd ág 1832-ben. Mint az előbbi sorokból kiderült, *Petrovszky János* 1803-ban hunyt el. Özvegye - *gyulai Gaál Franciska* - 1832-ben halt meg, s mivel velük halt ki e család Bükkösdön, birtokuk egy része visszaszállt az uralkodóra, illetve másik részét a rokon *Jeszenszkyek* szerezték meg. **Így egyesítette ismét a *Jeszenszky család* a baranyai *Horváth* birtokokat: Bükkösdöt és Megyefát.**

MEGYEFA

kisjeszeni Jeszenszky János

neje: *Horváth Klára*

gyermekük: 1.*J. Emmanuel* (néhol *Emanuel*) (1749-1805)

2.*J. Antal* (1752-1810)

J. Emmanuel Ibafa földesura

J. Antal Megyefa földesura

neje: *Bakó Franciska*

neje: *gyulai Gaál Zsófia*

gyermekük:

1.I. *Jeszenszky Ferenc* (1783-1835)

2.J. *Anna* (férje: *gyulai Gaál János*)

3.J. *Imre*

4.II. *J. Emmanuel*

(*P. János feleségének nővére*)

gyermekük:

1.J. *Antal*

2.J. *Nepomuki János* (1793-1855)

3.J. *Leó Miklós*

4.J. *Mária Katalin*

5.J. *Alojzia*

6.J. *Zsófia*

7.J. *Amália* (férje: *Bachó János*)

8.J. *Franciska*

4. Nemesi felkelések a napóleoni háborúk alatt 1797 és 1809 között, kisjeszeni Jeszenszky Imre jelentőségéről

Az olaszországi vereségek és a Bécsset is fenyegető francia előrenyomulás készítette arra *I. Ferencet*, hogy fegyverbe szólítsa a magyar nemességet 1797. április 8-án. A nemesség azonban a személyes hadba szállás helyett inkább zsoldosok kiállítását vállalta. Baranyában a katonáskodást összesen 23 nemes vállalta, közöttük volt Jeszenszky Imre is.

1809. április 25-én, a megyei közgyűlésen került sor a felkelők tisztjeinek megválasztására akkor, amikor a császári seregek csaták sorát veszve, Bécsset is magára hagyva visszavonultak. A tisztválasztásnál két szempontot vettek figyelembe: -a hadi tudást, tapasztalatot; illetve -a megyei hierarchiában elfoglalt helyet, rangot.

A megválasztott tisztek névsorában találjuk Jeszenszky Imrét is, ki főhadnagyi rangban szerepelt. Az ő tiszte volt többek között a lovak elhelyezésének és ellátásának megszervezése is.

A fegyverszünetre 1809 júliusában került sor.

²⁸"... indultunk Ausztria felé azon czéllal, hogy amidőn az Caroly veszkedik a Ferkoval ... mi az Bal szárnyába az Johan Armadiajával bé rontsunk, azonban el hibázták a calculust... visszatértünk Bösre, azutén még egyszer előre mentünk Poson felé de mire Vitéz karjaink Francz lelkeket küldöt volna Stix partjára az fegyvernyugvás hirünkre esett. Poson ált adatot általjában csunya egy kötések alat ment véghöz azértis mondatik, hogy az császártul és az János Herczegtül nem acceptáltatik, mi tölünk pedig éppen nem...

... semmi bajunk, ha mindjárt az Franczia Posonban vanis elég szép leánykák előbbre tették kedvünkért Posonnál Bööst, csak Pénzel szükön vagyok..."

A baranyai felkelők közül többen,(mint Jeszenszky Imre is) jó kalandnak tekintették a hadjáratot, az ide-oda vonulást, a táborozást.

Szintén ez időkből való az a nemesi lajstrom, amely "A Szent Lőrinczi kerületben birtokos lakó tekintetes nemes nemzettségek "-et írja össze.

E felsorolásból a következőket tartottam fontosnak:

"6. Persek Ferenc	Bükkösdi Plébános
7. Reczenvinkler Mártony	Bükösdi Káplán
23. T. Jeszenszky Ferencz - Imre	Osztatlan testvérek, mellyek közül az Emanuel utolsó Császáry katona
28. Balaskó István	T. Petrovszky sz. Gál Asszonyságnak Bükösdi Tisztartója
29. Krengl Jóseff	T. Jeszenszky Antal Megyefai Számtartója. Nemessége nints ki hirdetve.
36. Biró Mátyás	Jeszenszky Ferenc Urnak Ibafoy Gazdája, a jobb kezére hibás. Nemessége nints ki hirdetve. "

5. Az 1832-es birtokfelosztás

Még 1832-ben a család férfi tagjai felosztották egymás között az uradalmat. December 27-én kelt az a 12 pontból álló osztálylevél, melynek értelmében:

J. Ferenc birtoka lett Bükkösd, Gorica, Gyürüfű, Ratkócza, Szentlélek-puszta.

J. János kapta Csebény, Ibafa, Lapsi, Liki, Megyefa helységeket.

A szép fekvésű - és a család akkori vagyoni helyzetéhez képest fényűző- bükkösdői kastély *J. Ferencé* lett; az ősi, megyefai kastély *J. Jánosra* szállt. Az unokatestvérek nem a legjobb viszonyban voltak egymással. *Ferenc* rossz gazdának, pazarlónak tartotta *Jeszenszky Nepomuki Jánost*. Az ő leszármazottai vitték tovább a megyefai ágat.

Jeszenszky Antal jelentőségéről is több adat tanúskodik. *J. Antal* 1752-ben született (anyja *Horváth Klára*). Ügyvédi vizsgát tett 1775-ben. Ibafán gazdálkodott, ahol templomot és iskolát is emeltetett. Heves természetű volt, a fellázadó parasztjai elől átköltözött Csebénybe, végül Megyefára jött és 1788-ban itt is kastélyt emelt. 1779-ben vette feleségül *gyulai Gaál Zsófiát* (1761-1820), házasságukból 8 gyermek született. (Bizonyára ennek tulajdonítható az, hogy a *Petrovszky* fiúk halála után egyedül maradt *gyulai Gaál Franciska* kegyúrnő a bükkösdői templomban temettette el *J. Antalt* 1805-ben, illetve nejét, *gyulai Gaál Zsófiát* 1820-ban; holott mind a bükkösdői kastély mögött, mind pedig Megyefán volt családi kriptá. *J. Antal* más források szerint csak 1812-ben hunyt el.) Sírjuk tehát Bükkösdön található. Dísztelen süllyői márvány sírlapja a templom hajójának padlójában látható. A sírfeliratból az is kiderül, hogy királyi tanácsosi címet is viselt.

Jeszenszky Emmanuelnek 4 gyermeke közül csak *J. Ferencnek* (1738-1835), továbbiakban *I. Jeszenszky Ferencnek* születtek a bükkösdői ágat folytató utódai. Az idősebb *J. Emmanuel* (1749-1805) 1804-es végrendelete szerint fiai örökölték a családi birtokot, de testvérei kihaltával az egész *I.J. Ferencé* lett.

I. Jeszenszky Ferenc még 1835-ben meghalt, s özvegye (*Kliegl Terézia*) vezette a birtokot 1842. évi haláláig. Gyermeük, *II. Je-*

Jeszenszky Ferenc (1822 -1891) 1835-ben lett bükkösd földesura, anyja segíti a fiatal fiú munkáját.

1832: Birtokmegosztás:

Bükkösd

I. Jeszenszky Ferenc (1783-1835)

Bükkösd földesura lett.

neje: Kliegl Teréz (1842-ben hunyt el.)

gyermekük:

II. Jeszenszky Ferenc (1822-1891)

1835-ben lett Bükkösd földesura,
továbbá 5 leány.

neje:Siskovich Ilona

gyermekük:

III. Jeszenszky Ferenc (1846-1912),

továbbá 2 fiú és 6 leánygyermek.

neje:Friebeisz Teréz

gyermekük:

IV. Jeszenszky Ferenc (1872-1919),

illetve további 6 fiú és 1
leánygyermek.

neje: Kántorjánosi Mándy Thyra

gyermekük:

1.V. Jeszenszky Ferenc

(született:1910-ben, Bükkösdön.)

2.Jeszenszky Johanna

(férje: *Ugron Imre*)

3.Jeszenszky Mária

(férje: *Somogyi Béla*)

Mint a családfán is szereplő 1832-es birtokmegosztás mutatja, *Jeszenszky Nepomuki János* lett Megyefa ura, aki *J. Antal* gyermeke volt. Ő 1842-ben a szentlőrinci járás főszolgabírója lett, majd megválasztották országgyűlési képviselőnek. Fiainak többsége harcolt a szabadságért.

- *Gyula* (1817-1849) hősi halált halt a rácokkal vívott kovilszentiváni ütközetben.

- *Zoltán* (1819-1885) 1848-ban a baranyai nemzetőrök századosa. 1849. tavaszán Noszlopy seregében részt vett a dél - dunántúli harcokban.

- *Lehel* (? - ?) tiszt volt az 1. számú császárhuszároknál, s mint honvédtiszt vett részt a szabadságharcban.

- *Géza* (1825-1891) 1848 nyarán alszolgabíró volt a siklói járásban, később belépett a nemzetőrségbe.

J. Nepomuki János az önkényuralom idején nem viselt hivatalt, 1855-ben hunyt el. Az ő és felesége (*Kun Teréz*) sírkövét a megyefai dombon lévő családi temetkezési hely régi síremlékei között sejtjük, talán a budafoki homokkőből kifaragott, ledőlt kőkereszt az.

6. Az uradalom gazdaságáról 1820-tól 1850-ig

E három nagy jelentőségű család illetve a két volt *Horváth*-birtok alakulásának rövid története után vizsgáljuk meg azok gazdasági, népesedési vonatkozásait is.

²⁹A zselici nagybirtok megalapozója *Jeszenszky János* volt. Fiai és leányai házasságok révén ugyancsak növelték a birtokot erdőrészekkel és több pusztával. A *Horváth* családtól birtokukba került Megyefa jelentősen gyarapította az uradalmat. Az ősi birtok "Bükkösd" volt, amelyet valószínűleg *III. Károly* adományára vezethetünk vissza, de ez az adománylevél sajnos nincs meg. *Jeszenszky János* és fiai (*Antal* és *Emmanuel*) e birtokon sikerrel gazdálkodtak. Mint már említettem, Megyefán kastélyt építettek és azt jelentős uradalmi központtá igyekeztek fejleszteni. (Az ibafai kasznárságban *J. Antal* eredményesen gazdálkodott.) A *Petrovszky* családdal létrejött házassági kapcsolatok is jelentősen növelték az uradalom gazdagságát.

Az így kialakult nagy uradalom központja Bükkösd volt. 1820-1848 között hozzátartozott: Bükkösd, Ibafa, Gorica, Helesfa,

Szentkatalin, Gyűrűfű és Korpád is. Az uradalom élén a tiszttartó állt. Az uradalom vezető tisztségviselőjéről az első adat 1813-ból való; ekkor vonult nyugalomba *Blaskó István* tiszttartó.³⁰ Az uradalom tisztségviselőinek, alkalmazottainak szolgálati idejéről a következők állnak rendelkezésünkre:

Tiszttartók:

1. ? - 1813: *Blaskó István*
2. 1813-1832: *Kurutz Márton*
3. 1832-1851: *Pollonyi János*

Számtartó:

1. ? - 1832 : *Németh Ferenc*

Ispánok:

1. ? - 1832 : *Szalai János* (Megyefán)
2. 1826-1832 : *Pollonyi János* (Bükkösdön)
3. 1834-1840: *Hayden Mihály*
4. 1840-1847 : *Mérey Ödön*
5. 1851: *Jeszenszky Simon*
6. 1853: *Lutter János*

Kasznár:

1. 1840: *Mérey Ödön*

Irnokok:

1. 1838-1840: *Mérey Ödön*
2. 1840-1847: *Csigó Károly*
3. 1847-1851: *Jeszenszky Simon*

³¹(*Jeszenszky Simon Vargha Dezső* kutatásai szerint a család egy másik ágából származó elszegényedett rokon lehetett.)

Az 1832. évi számbavételnél az egyes birtokrészek nagysága a következő :

Jeszenszky Ferenc tulajdona:

1. Bükkösd (Ratkócza pusztával)	3061 4/8 hold
2. Gorica	282 7/8 hold
3. Gyürüfű (Szentlélek pusztával)	1331 4/8 hold
<u>Összesen:</u>	<u>4675 7/8 hold</u>

Jeszenszky János tulajdona:

1. Ibafa (Lapsi és Liki pusztával)	2874 6/8 hold
2. Csebény	796 7/8 hold
3. Megyefa	1291 4/8 hold
<u>Összesen:</u>	<u>4963 1/8 hold</u>

Az uradalmi központ jelentőségét emeli az a tény, hogy az 1830-as évek közepén Bükkösd elnyerte a mezővárosi rangot . Ennek értelmében minden évben négy alkalommal vásár volt a településen , az alábbi napokon:

1. március 25-én (Gyümölcsoltó Boldogasszony napján)
2. június 6-án (Szentháromság napján)
3. október 4-én (Ferenc napján)
4. november 11-én (Márton napján)

A Bükkösdi-uradalom gazdálkodási szervezete a nagybirtokok bonyolult rendszeréhez képest igen egyszerű volt, hiszen egy-egy birtoktesthez kevés számú falu tartozott. Másrészt ebben a korban *Pollonyi János* személyében egy olyan tiszttartót alkalmazott a család, aki a munkáját igen magas színvonalon végezte. A család részvétele a birtokigazgatásban nem volt jellemző. Bizonyosra vehető, hogy *Jeszenszky Ferenc* földesúrnak *Pollonyi János* tiszttartó

egy személyben tartozott felelősséggel a birtok igazgatásáért. *Jeszenszky Ferenc* a földjeit ekkor zsellérekkel, cselédségével művelte meg. A legjelentősebb mezőgazdasági munkálatokat robottal végeztették el.

³²Az 1830-as évektől vált jelentősebbé a szőlészet a nagybirtok gazdálkodásában a fellendülő borkereskedelem miatt. Az uradalom egyrészt a borkilenceddel, másrészt az ispánsághoz tartozó uradalmi szőlőkkel jelentős jövedelemhez jutott. (A század elején végrehajtott uradalmi átszervezéssel Bükkösd, Gorica, Gyűrűfű, Szentkatalin képeztek egy közös igazgatású ispánságot.)

1842-ben részletesen összeírták a Bükkösdi majorsághoz tartozó cselédek összes szerszámaint és készleteit, valamint az uradalmi pince és préház felszerelését. A préházban "egy nagyméretű prés 2000 akóra, 13 kád vas és faabrincsal, 51 db. puttony vasalt formájú, 3 lajt könnyű kocsi, 1 db. 117 akós mustoshordó, új hordók 200 akó mennyiségre, régi hordó 1160 akóra ..." A gyűrűfűi kocsmá részére a fönntartott hordóban 25 akó bort tároltak.

A Zselic ezen részén fehér, vörös és sillerbort termeltek. A németek a vörös borszőlő telepítői, és a legjobb vörös bort is ők adták. A legjobb minőségű fehér bort a magyaroknál találták. Ezen helységek mindegyike úgynevezett községi szőlővel rendelkezett, amelyet a falu jobbágysai műveltek meg. A bort a községi kocsmákban árulták. 1830 és 1839 között a jobbágyság kezében lévő szőlőterületről a következő bormennyiséget nyerték:

Bükkösd, Gyűrűfű, Gorica, Szentkatalin területén

2142 akó fehér bor

5024 akó vörös bor

1834-ben az uradalom különböző címeken bort foglaltatott le. (Például büntetés, kölcsönök lejáratása, robot megváltása, stb.) Az 1850-es adatok azt mutatják már, hogy a fehér bor termelése csökkent, a vörös és a sillerbor termelése nőtt:

1042 akó fehér bor

5832 akó vörös bor

960 akó sillerbor

Jeszenszky János, de különösen *J. Ferenc* tapasztalva a pécsi piacon a bor árának emelkedését, minden eszközzel a majorsági szőlők növelését szorgalmazta új szőlők telepítésével. A bor és a vele való kereskedés igen fontos jövedelme volt az uradalomnak, illetve az úrbéres jobbágyságnak. Minden módon igyekeztek minél többet megmenteni és a kilencedelő elől elrejtteni. Jellemző volt *Benkő József* bükkösdai jobbágysága esete is, aki teljes bortermésének 2/3- ad részét a helesfai hegybe vitte a szüret után. Büntetésül egész fehérbor termését (21 akót) elkobozták.

Az uradalom egyéb gazdálkodási ágára most nem térnék ki. Csak annyit említenék meg, hogy jelentős volt az uradalomban a különféle gabonanövények termesztése, az állattartás (különösen a juh, kecske, szarvasmarha tenyésztése).

Az uradalom gazdálkodásában mindvégig a majorsági birtok megerősítése, bővítése játszotta a vezető szerepet.

Várady Ferenc az uradalom 1890-es állapotáról így ír:

"A bükkösdai uradalom területe 1967 kat. hold. A gazdasági épületek száma 22; szolgálatban áll 1 gazdatiszt és 34 cseléd. Az uradalom 3 részre oszlik: a bükkösdai, a Gyűrűfű határában levő Szentlélek és a goriczai pusztára. A gazdasághoz, mely mezőgazdasági gépekkel teljesen föl van szerelve, tartozik egy malom és egy téglavető. Rendes termények: buza, árpa, rozs, zab, tengeri, bükkönymag, lóheremag, zabos-bükköny, csalamádé, takarmányrépa.

Az állatállomány: 61 ló, ebből ménesben 30 drb ló, mind telivérü arabosok; a kanczák nagy része a *Somsich Imre* gróf-féle és a bábolnai ménesből származik; 44 ökör, 21 tehén, simenthali és bonyhádi faj keresztezés, 3 simenthali bika, 7 bivaly, 15 növendékmarha, 5 szamár."

7. Az uradalom malmai

³³A török alól történt felszabadulás utáni időkből maradt fenn az 1748-ban kelt határmegállapító levél, amelyben a *Batthyány* és *Horváth Dániel* birtokai között határvitát intézi el a vármegye közbenjöttével megtartott határjárás.

A határvita lezárásaként ismerhetjük meg az első malom adatait, amelyet a határvonal kijelöléséül is megemlítettek: nevezetesen a Sáfrány malmot.

Egy 1767-ből származó anyakönyvi bejegyzés adja a magyarázatát az elnevezésnek:

1769. december 27. Ex Ibafalusi mola

Catharina Georgius Schafarin

vagus molitor uxor Cath.

Michael Bartolovics et

Catharina ex

Ibafa-Bahum.

(Az ibafai malomból *Katalina* nevű leányát kereszteli *Schafarin György* vándormolnár és felesége.) Ebből a személynévből alakult ki a Sáfrány-malom elnevezés.

A Szentlőrinci járás 1815-ös malomjegyzékében szerepel az a vizimalom, amely a megyefai kastély alatt futó kis patakra települt. (Ma már csak útszéli vizesárok.) A kastély alatt helyezkedett el az a szalmatető, meszelt falú, L-alakú, fából emelt szárnyal (a vizikerekek számára) megtoldott épület: az uraság vizimalma. A már említett kis patak adatközlőm szerint még két másik malmot is

hajtott. E két vízimalmot az 1828-as és az 1842-1844 között készült megyei malomösszeírás is említi.

³⁴Az 1828-as Regnicolaris Conscriptio Baranya megyei malomadataiban Bükkösdön 3, Goricán 2 és Megyefán szintén 2 malmot írtak össze:

"Bükkösd

- 45. Joannes Bildmann - 2 fő, zsellér, iparos, háza van.
- 46. Georgius Vaiszmán - 2 fő, zsellér, iparos, háza, 3 kapás szőlője, 1 tehene, 1 disznaja van.
- 55. Antonius Kungl - 2 fő iparos. Saját költségén épített kicsiny egykerekű malma van, adózik utána.

Mindkettő egykerekű malom tulajdonosa, az urasági jog elismeréseként évente fizetni kötelesek.

Goricza

- 17. Joannus Venczler - 2 fő, iparos
- 18. Gasparus Hodig - 2 fő, iparos

Mindkettőnek egykerekű kis malma van, csak ősszel és tavasszal őrölhetnek, közepesen megélnek, az uraságnak pedig évi adót fizetnek.

Megye-fa

- 44. Michael Gera - 3 fő, iparos
- 45. Antonius Krieger - 2 fő, 1 2/4 kapás szőlője van.

Mindkettőnek kicsi egykerekű malma van, saját költségükön építették, az uraságnak adózni kötelesek."

1950. április 26-án temették el Ibfán az utolsó zselici vizimolnárt, *Matyók Józsefet*. Ősi zselici molnárdinasztia utolsó sarja volt, 73 évesen halt meg a Sáfrány-malomban. Utódai hamarosan lebontották az ősi malmot.

VI. Bükkösd és Megyefa 1850 és 1949 között

1. Megyefa

³⁵A megyefai birtoktörténet újabb állomása az, amikor 1855-ben *J. Nepomuki János* halála után az uradalmat egyik fia, *J. Zoltán* (? -1885) kapta. 1885 után Megyefát és Kürtöspusztát gyermekeik, *Dr. J. Béla* (1855-1930) és *II. J. Zoltán* (1849-1890) örökölték.

II. J. Zoltán Budapesten élt nejével, *Bauer Rózával*, akitől 5 gyermeke született. (Az 1897-es gazdacímtár szerint ő a 375 holdas megyefai birtok tulajdonosa, amelyet kiadott haszonbérbe. A jószágon ekkor 7 cseléd dolgozott; 14 lovat, 30 szarvasmarhát és 41 sertést tartottak.)

A századfordulón már egyik öccse, *J. Lajos* (1854-1917) a megyefai kastély ura. Minden bizonnyal kiegyezett a Budapesten élő testvérével, így lett övé a birtok. *Lajos* ekkor már tekintélyes vármegyei tisztviselő és *J. Gézához* hasonlóan hosszú ideig az árvaszék elnöke volt. Ő a *Jeszenszky - Horváth* kettős címet használta. 1908-ban kitüntették a polgári hivatalnokok jubileumi emlékkeresztjével is. Már 40 éves is elmúlt, amikor feleségül vette *Duchon Irmát*. Házasága alkalmával az ősi, megyefai kastélyt kicsinosíttatta, bővítette és rendezett parkot létesített körülötte. *J. Lajos* 1917-ben halt meg, 64 éves korában. Először a kastély kertjében temették el, majd felesége halála után, vele együtt a dombon lévő családi sírkertbe helyezték el.

J. Lajos leánya, *J. Mária Fedóra (Irma)* egyedüli gyermekként örökölte a kastélyt (1901-1979). 1920-ban tartotta esküvőjét távoli rokonával, a család bükkösdi ágához tartozó *Jeszenszky Ivánnal* (1879-1955).

MEGYEFA

Jeszenszky Nepomuki János

neje : Kun Terézia

gyermekeik:

1. *J. Klementína*
2. *J. Floriánna*
3. *J. József* (főszolgabíró lett, Ibaán élt nejével (*Kammerer Katalinnal*))
4. *J. Gyula*
5. *J. Zoltán*
6. *J. Lehel*
7. *J. Géza* (1825-1891), az árvaszék elnöke lett.

1855. után *Jeszenszky Zoltáné* lett a megyefai birtok a kastéllyal együtt.

Jeszenszky Zoltán

neje : Igmándy Júlianna

gyermekeik:

1. *II. J. Zoltán* (1849-1890)
2. *J. János* (1851-ben kisgyermekként meghal)
3. *III. J. Antal* (1852-1901) Szentlőrincen ügyvédeskedett .
4. *J. Lajos* (1854 - 1917) Ő viszi tovább a megyefai ágat.
5. *J. Béla* (1855 - 1930)
6. *J. Júlia* (1857 - ?)

Jeszenszky Lajos (1854-1917)

neje : Duchon Irma

egyetlen gyermekük :

1. *J. Mária Fedóra (Irma)*

1920:

Jeszenszky Mária Fedóra (1901-1979)

és

Jeszenszky Iván (1879-1955) házasságot kötnek.

gyermekeik:

1. *J. Teréz* (1922-ben csecsemőként meghalt)
2. *J. Júlia* (1923-ban született , 1992-ben még élt.)
3. *J. Judit* (1925-ben született , 1992-ben még élt.)

2. Bükkösd

BÜKKÖSD

³⁶I. Jeszenszky Ferenc (1783-1835)

neje : Kliegl Teréz

gyermekeik:

II. Jeszenszky Ferenc és 5 leány, akiknek nevét és születési adatait nem ismerjük.

II. Jeszenszky Ferenc (1822-1891)

neje : Siskovich Ilona

gyermekeik:

III. J. Ferenc (1846 - 1912) és további két fiú illetve 6 leány, kik születési adatairól nem tudni).

III. Jeszenszky Ferenc

neje: Friebeisz Teréz

gyermekeik:

J. Ilona

J. Emmanuel (Manó)

J. Elemér

J. Andor

J. Rezső

IV. J. Ferenc (1872-1919)

J. Iván (1879-1955)

IV. Jeszenszky Ferenc

neje : Kántorjánosi Mándy Thyra

gyermekeik :

V. J. Ferenc (született: 1910. Bükkösd)

J. Johanna (férje: *Ugron Imre*)

J. Mária (férje: *Somogyi Béla*)

³⁷Ismerkedjünk meg közelebbről is *IV. Jeszenszky Ferenc*cel, aki 1872-ben született Pécsett. Középiskolát Pécsett, gazdasági akadémiát Magyaróváron végzett. Ausztriában *Salm* hercegnél mint gazdasági gyakornok fejlesztette szaktudását. 24 éves kora óta haláláig vezette a 2400 holdas ősi birtokot. 1914-ben a 8-as huszárezredhez vonult be, az orosz fronton harcolt. Itt megbetegedett, 1916-ban felmentették. A megszállás alatti izgalmak következtében 1919-ben halt meg. Édesapja (*III. J. Ferenc*) a megyei életben játszott vezető szerepet. Az ő testvére (*J. Emmanuel, Manó*) az orosz fronton halt hősi halált. Fia (*V. J. Ferenc*) 1910-ben született Bükkösdön, később a berlini akadémia növendéke lett.

A családja tovább bonyolódik, egyre terebélyesedik.

VII. A Pécs-Budapest vasútvonal építése (1880 körül)

A Bükkösi völgy némi jelentőséget nyert azzal , hogy az 1880-as években a völgyön átépítették ki számtalan nehézséggel a Budapestet Péccsel összekötő vasúti pályát.

A munkálatokban olasz építők is részt vettek, melynek eredményeképpen 1882-ben elkészült a vasútvonal. Az olasz munkások közül hárman meghaltak Bükkösdön. *Francesco Gandolla* sírját sikerült megtalálni a bükkösi temetőben. Sírköve német felirattal készült. Hogy ki állíthatta és miért éppen német felirattal , arról nem tudni.

A sírfelirat magyarul :

Gandolla Ferenc

született : 1832. Bisuska , Olaszország

meghalt : 1882. november 6-án , Bükkösdön

Isten nyugtassa őt örök nyugalomban , az

örök világozás fényeskedjék neki .

R . S . P .

³⁸" E kortól kezdve lesz Bükkösd is egyre jelentősebb település. Megindul az egyre intenzívebb mezőgazdaság, állattenyésztés , valamint a kőbányászat . Ez a gazdálkodási forma szinte napjainkig jellemző ..."

³⁹Meg kell említenem továbbá a Szentlőrinc-Nasic hév vonalának építését is, amelyet 1895. őszén adtak át a forgalomnak . Ez a vasúti vonal ugyan közvetlenül nem érintette a községet, de úgy érzem fontos megjegyeznünk azt ,hogy *Jeszenszky Ferenc* 800 forintot készpénzben, illetve 1200 forint értékben követ ajánlott fel a vasúti pálya építéséhez. Bükkösd környékéről Szlavóniába küldött nagy kőszállítmányokra (és egyéb építőanyagokra) számítva a Dráva-híd mellett nagyszabású átrakodó-állomást is létesítettek.

VIII. Műemlékeink, műemlék jellegű épületek Bükkösdön és Megyefán

1. Kápolna

Megyefalvi Horváth Dániel emeltette az első szenthelyet, a kápolnát 1739-ben nejével, *Pávicz Katalinnal* az 1786-ban épült *Petrovszky* kastély feletti dombon. Ez a hely régebben szőlőhegy volt. A kápolna bizánci stílusú kupolás fatornyával és éles homlokzatával uralja az alatta elterülő síkot. Ajtaja felett felirat áll az építetőkéről. Később oldalára került *Jeszenszky Antal* sírtáblája is. Alatta tágas üreg, a családi sírbolt helye. A sírbolt *bejáratát Jeszenszky Ferenc* kegyúr-özvegye látta el díszes vasrácsos kapuval. A bejáratától jobbra elhelyezett tábla felirata a következő:

"Itten nyukszik jó nemes *Megyefalvai Jeszenszky Antal* Baranya vármegyének vincze bírása. 23 esztendő ifjú, kinek holt teteme ide tetetett. 26. április 1805. "

A források által is ismert *J. Antal* 1752-1812 között élt . Az ifjú vagy a fia , vagy egyik testvérének a fia lehetett , bár erre utaló adat nincs a birtokunkban .

A kápolnában találhatjuk *I. Jeszenszky Ferenc* és *I. Jeszenszky Ferencné (Kliegl Terézia)* síremlékét . A két márványtábla egymással szemben , a kriptá falán látható .

Ide temették el *IV. Jeszenszky Ferenc Jenőt* is , emlékét szintén márványtábla őrzi , rajta eme felirattal :

" Itt nyugszik kisjeszeni és megyefalvai *Jeszenszky Ferenc Jenő*.

Született 1872 október 13.-án - meghalt 1919 január 11.-én .

Mint vármegyének munkás és közbecsült tagja - mindenki által szeretve .

Élete delén hagyta itt boldogságát - szerető hitvesét és három kis gyermekét .

Világháborúban hazájának többször kitüntetett és harcban sebesült vitéz katonája volt. Önzetlen egyenes jelleme legyen példa utódainak ."

2. A bükkösi Petrovszky (később Jeszenszky) kastély

Az épületet *Petrovszky Zsigmond* építtette 1786-ban az írásos emlékek alapján . Ugyanakkor szintén hiteles adatok szerint egyes kutatók úgy vélik , hogy a kastélyt *Horváth Dániel* építtette vejének , *P. Józsefnek* és leányának , *Horváth Krisztinának* .

A kastély barokk stílusú, U-alakú. A késői barokk jegyeit viseli magán, sőt egyes részei már copf-jelleget is mutatnak. Az épület főkapuja feletti erkély hermákra támaszkodik. Háromtengelyes, oromzatos és manzárdtetős középső része kiemelkedő. Egyedülálló az oldalszárnyakhoz képest nagy tömege miatt, amely tipikusan barokkos. A *Mária Terézia*-kori kastélyok mintáját követi az emeleti dísztermet megvilágító hármass ablakok megemelt magassága. Az épület *Fischer von Eriach* (*Mária Terézia* híres építésze) terve szerint készült.

Az itt élő idős emberek szerint a kastély egyik ura (egyik *Jeszenszky Ferenc*) igen szeretett kártyázni, hazardírozni. Egy alkalommal, mikor a kártyajáték során igen jelentős összeget veszített, (pénz hiányában) azzal elégítette ki adósságát, hogy a kastély néhány ablakát fizetségül befalaztatta. Máig látszanak ezeknek az ablakoknak a helyei az épület főbejárati homlokzatában.

A kastély az államosításig a mindenkori *Jeszenszkyek* tulajdona volt. Utolsó ura (úrnője) az 1919-ben elhunyt *Jeszenszky Ferenc Jenő* özvegye, *Kántorjánosi Mándy Thyra*, ki férje halála óta vezette a gazdálkodást .

1953-tól leánynevelő otthonként működött, 1971 óta koedukált. (egy 1996-os brosúrában olvashatjuk, hogy az épület állaga a megyei nevelőotthonok közt a legrosszabb.) Az épületet 1982-ben

felújították ugyan a Műemléki Felügyelőség ellenőrzésével, azonban más nagyobb karbantartási munkálatokat nem végeztek azóta a kastély állagmegóvása érdekében. 1982-ben a földszinti átjárókat márvány burkolattal fedték be, külső homlokzat felújításra is sor került.

1997-től a kastély további sorsa még nyitott kérdésként áll előttünk, hiszen a Baranya Megyei Közgyűlés határozata alapján (a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézettel közösen) a nevelőotthont felszámolják, az ott lakó gyermekeket pedig családi házakban kívánják elhelyezni. Az épület valószínűleg értékesítésre kerül.

3. A megyefai Jeszenszky kastély

Az ősi kastélyt (mint már arról szóltam) 1788-ban *Jeszenszky Antal* építtette. A kastélyt az ő leszármazottjai, örökösei bírták az államosításig. Az idők során többször is átépítették, melynek eredményeképpen tovább bővült. 1790-ben egy tűzvész során a kastélyt *Jeszenszky Antal* ismét felépíttette.

Jelentős a XIX.sz. első felében *Jeszenszky Nepomuki János* kastély-felújítási munkálatai is, melyek során belső átalakításokat végeztek, elsősorban az ÉK-i szárnyban. A XIX.sz. harmadik negyedére eshetett ismét egy átalakítás, hiszen a padlásról mázatlan terrakotta épületdíszek kerültek elő e korból. *Jeszenszky Zoltán* idejében kerülhetett Megyefára az a hasáb alakú, fehér mázas, valószínűleg a pécsi Zsolnay-gyárban készült cserépkályha, amelynek töredékét szintén a padláson találták meg. *Jeszenszky Lajos* igen vagyonos ember volt. Házassága alkalmával (1900-ban) bővítette, részben átépíttette a kastélyt. Ekkor épült az udvari, É-i bejárat, a NY-i sarkon az emeletes torony, a D-in pedig a tereferelőnek nevezett, oszlopos, nyitott pavilon. Az egyenlőre ismeretlen építész értő kézzel nyúlt a régi úrilakhoz, amelyet a kor ízlésének megfelelően, elegáns, villa-szerű formára alakított át.

Sonkoly Károly írásában ezt olvashatjuk:

⁴⁰" A régi úrilak pusztulása a II. világháború végén kezdődött. A környékre bevonuló orosz katonák a bútorok egy részét kiszórták az udvarra, s ekkor semmisült meg a családi levéltár anyagának egy része is. "

1949-ben a kastélyt államosították, s először az Ásványbánya igazgatósága használta. Később a megalakult Állami Gazdaság központja lett, majd a Szigetvári Cipőgyár kihelyezett üzemének adott otthont. ⁴¹*Foki Jenő* a Szövetkezeti Híradó c. lapban az alábbiakat nyilatkozta az ott létesülő üzemről 1975-ben:

"...a műemlék jellegű kastélyt a nagy kerttel olcsón megvehettük. Hitelt kaptunk a vásárlásra, az ára egymillió forint...Ügyeltünk arra, hogy külső arculatán ne változtassunk..."

Ugyanakkor a belső tereket hatalmas gépsorokkal töltötték fel, a kastély egy valóságos nagyüzemmé vált. A belső közfalakat, a parkot, a külső homlokzatot nem óvták. 1985-ben mégis nagy előrelépést jelentett a kastély állagmegóvása érdekében az, amikor műemléki védettség alá helyezték.

Az 1990-es évek elején a cég (cipőgyár) úgy döntött, hogy a bükkösi kihelyezett üzemét felszámolja. Ezek után a kastély a pécsi székhelyű⁴² "Hercegnő KFT" tulajdonába került, és hozzákezdett a felújítási munkálatokhoz. Nagy horderejű, látványos munkákat végeztek, ám a cég csődbe ment. Immár két éve az épület üresen áll. A KFT pénzügyi összeomlása után, a külső tatarozás befejeztével a 200 éves kastély gazdára vár az elvadult parkban.

4. A római katolikus templom

A bükkösi templomot 1791-ben *Petrovszky Zsigmond* építtette testvérével, amely eredetileg fazsindelyes volt. A szóhagyomány szerint az oltár alapzata a pécsi jakabhegyi Páluskolostorból való és gorikai márvány. Tervezője *Buch József*, aki Pécs első rajztanára volt. Szobrász, tervező, festő. Ő készítette a temp-

nára volt. Szobrász, tervező, festő. Ő készítette a templom előtti hídnál álló *Szent János* és *Szent Franciska* szobrokat 1800 és 1801 között késő barokk stílusban; valamint a templom homlokzatában lévő fülkékben elhelyezett *Nepomuki Szent János* és *Szent Zsigmond* szobrokat. Az ő nevéhez fűződik - az eredetileg a templom előtti téren állt - díszkút is, amely jelenleg a Petrovszky kastély parkjában áll.

1807-ben a templom tetőzete leégett. Özvegy *Petrovszky Jánosné* (született *gyulai Gaál Franciska*) a tetőzetet újjáépíttette.

A díszes szószék festett képe egy jellegzetes poroszos öltözetű parasztot ábrázol, aki búzát vet. A porosz öltözet utal a német nemzetiségű betelepített lakosságra is, a búzavetés pedig az egyházi ige terjesztésére a hívők körében.

⁴³*Kalotai László* a bükkösdi templomról ezt írja:

" A Boldogságos Szűzanya szentséges nevére és *Nepomuki Szent János* tiszteletére emelt templomának építését 1792-ben fejezték be, 1796-ban szentelték fel. Plébániája 1788 óta van, anyakönyvet 1789 óta vezet..."

5. Kálvária

Kálváriának nevezik Krisztusnak Pilátus házatól a Kálvária-hegyig való utolsó útjának (keresztútnak) festett vagy faragott képekben való ábrázolását. A bükkösdi Kálvária *Berthaldó József* (született 1876-ban) munkája, mely műkőből készült 1920 körül. A 14 stáció majolika domborművel díszített, fent a domb tetején szentsír található.

Berthaldó József kőfaragó mester, betonáru-készítő volt. Olasz családból származott, ősei az 1800-as évek elején kerültek Magyarországra. Pécsen tanulta iparát, majd a *Krausz* és *Weisz* - féle kőbányában dolgozott. 1902-ben önállósította magát

Bükkösdön. Nevezetesebb munkái közé tartozik a bükkösdi Kálvárián kívül a helesfai is, illetve a bükkösdi " Hősök emlékműve " is.

IX. Az oktatás-nevelés ügye

1. Iskola

⁴⁴Az iskolaügy a *Mária Terézia*-féle 1777-es Ratio Educationisra épült. A kutatások ez idő előtt hiányosak, nem találhatjuk a tanulók számát, de még a tanítók nevét sem. A reformkorból három "Egyházlátogatási jegyzőkönyv" maradt ránk; az 1810, az 1829 és az 1841-1848-as évekből valók.

1810-ben *Király József* látogatásai kiterjedtek az egész vármegyére, de csak a tanítók nevét tüntette fel. Fő cél: legyen iskola és legyen magyarul is tudó tanító.

1829-ben *Szepesy Ignác* püspök tanulmánya felöleli az egész megyét. Figyelme kiterjedt a tankötelezettek és a ténylegesen iskolába járók számára.

1841 és 1848 között *Scitovszky János* a politikai események miatt nem tudta végigjárni a megyét, ezért kutatása nem teljes.

" 1810:

Bár az iskola megfelelő, de azért, mert távol van a templomtól, újat építenek, amit még ez évben befejeznek. Négy helység lesz benne, a tantermen kívül 1-1 a tanítónak, a másik a preceptoroknak, a 3. raktár. Mester *Albert Frigyes*, hivatalában szorgalmas, Pécssett képesítőzött a normál iskolákra, magyar és német nyelven tanít, tankönyv a normál iskolákra előírt. Télen 50, nyáron 10 gyermek jár iskolába. Mindent elkövetnek, hogy a gyermekek egész éven át iskolát látogassanak. Évi osztályzás megtörtént, jelentést is küldenek a tanulók előremenetéről. Javadalma: 184 Frt. 9 kr.

1829:

Az iskola Bükkösdön 1810-ben épült... Tanító... *Konnert András*. Ez év jan. 29. lemondott.

1841:

Bükkösdön járt 32 gyermek iskolába. Historia Patria és Geografia szerepel a tantárgyak között. Bükkösdön az iskola szalmával fedett, kicsi, tanítónak 2 szobája van. Tanító Bükkösdön Liebhauser Ádám, 41 éves, szül. Bátaszék. Preparandiát Pécsen végzett. Szorgalmas, de egyben jegyző is. "

A....számú melléklet mutatja, hogy :

- 1810-ben a 6 község 2242 tanköteles korú gyermekéből 64 járt iskolába.
- 1829-ben 2544 tankötelesből 182,
- 1841-ben 2154 közül 130, és
- 1848-ban 2389 tanköteles közül 87 járt iskolába.

⁴⁵*Sonkoly Károly* megyefai kutatásai során arra a következtetésre jutott, mely szerint az 1890-es évek táján " a gyermekek ebben az időszakban úgy megsaporodtak, hogy a már úgy is szűk, bükkösdi iskola helyett - ahová a diákok addig átjártak - 1885-ben Megyefán iskolát Építettek, és tanítói állást létesítettek. Sajnos az iskola hamarosan túl tágas lett, mert az 1891-92-es torokgyík járvány a hét szomszédos faluból összesen 156 kis áldozatot szedett."

Az iskolaépítés *Jeszenszky Zoltán* nevéhez fűződik. Bükkösdön az iskola 1828-1830 között épült, amelynek befogadóképessége alacsony volt. (Ezen években Megyefán, Helesfán, Cserdiben és Dinnyeberkiben is működött iskola.)

Az 1950-es évek végén azonban szükségessé vált egy több gyermek befogadására is képes iskola építése, hiszen ez az iskola a község, a három társközség, illetve a nevelőotthon gyermekeit is fogadta. Ez a létesítmény 1958-ban készült el a bükkösdi kastély parkjában.

1986-ig a megyefai, illetve a bükkösdi (templom melletti) kisiskolák is működtek, ide az alsó tagozatos gyermekek jártak. Az új, kastély melletti iskolába csak a felső tagozatosok jártak.

Az 1990-es évek elején a bükkösdi kisiskolát tornateremmé alakították át, 1996 őszén pedig a megyefai három tantermes iskola is megszűnt. Ennek leginkább az az oka, hogy a nevelőotthonban igen csekély számú azon gyermekek tábora, akik 6-10 évesek, így az alsó tagozatosok is a bükkösdi, " új " iskolaépületben kaptak helyet. Nemkülönben figyelembe vették a ma már divatossá vált gazdaságossági szempontokat is az iskola illetve a falu vezetői.

2. Óvoda

Sajnos kutatásaim során számos egymásnak ellentmondó, egymással ütköző ténnyel, adattal találkoztam. Ennek többnyire az is oka volt, hogy a faluban az óvoda történetének az 1958-as évekből voltak csak írásos dokumentumai, azok is hiányosan. Mivel a konkrét, írásos anyagok csak 1958-tól voltak számottevőek, ezért a falubéli idős emberek emlékképeiből tudtam összeállítani az 1910-1920-as évek óvodatörténetét.

Az 1910-es, 1920-as évekből valók az első óvodai emlékek. Ekkor a faluban ún. nyári óvoda működött, ahová a cselédek gyermekei jártak főként az aratási-betakarítási időszakban. Létrejöttét főként *Jeszenszky Ferencné (szül. Kántorjánosi Mándy Thyra)* szorgalmazta, hiszen így a cselédség női tagjai is aktívan részt tudtak venni a mezőgazdasági munkákban. A gyermekek felügyeletét egy idős hölgy látta el a kastély erre kialakított földszinti helységében. Különböző állítások szerint mindössze 7-10 gyermek felügyeletét látta el. A grófi család gyermekei teljesen el voltak különítve a cselédek és a parasztok gyermekeitől. Ők külön nevelést kaptak.

A grófi család igen jó viszonyban volt a cselédséggel. A nyári óvodát úgy támogatták, hogy játékokat, ruhaneműt adományoztak a kicsiknek. A gyermekek a kastélyban is étkeztek, ugyan-

abban a helyiségben, ahol a játék folyt. Leginkább a parkban, az udvaron tartózkodtak a legszívesebben.

Az idős hölgy egyszerre látta el az óvónői, dajkai, konyhailányi teendőket. A gyermekek ellátásáért fizetni nem kellett, de otthonról kellett hozniuk a poharat, tányért, evőeszközt.

„1920-1950 között az egyre növekvő gyermeklétszám megkövetelte azt, hogy egy nagyobb helyiségben, hozzáértő pedagógusokkal óvoda nyíljon a faluban. A kastély -és környékén erre alkalmas épületet nem találtak, így 1920-1923 között *Jeszenszky* gróf egy önálló épület megépítését szorgalmazta, mely kizárólag óvodai célokat szolgáljon. Erre anyagi támogatást is szánt.

Az óvoda felépülése után elfoglalták helyüket az első csemeték, akikkel két óvónő foglalkozott. Az óvodában is főztek, de csak ebédet. Az ellátásért fizetni kezdetben nem kellett, de később már igen. A játékszerekről is a grófi család gondoskodott, melyek közé tartoztak:

- rongybabák,
- rongylabdák,
- fa építőelemek,
- hinták,
- homokozó és hozzá tartozó játékok.

Sok időt töltöttek a szabadban, általában a templom előtti téren játszadoztak. A visszaemlékezések szerint rengeteget énekeltek, játszottak és mesét hallgattak. A nagyobbak kézimunkáztak is, a fiúk fűrészporral tömött labdákkal fociztak. Szalmazsákokon aludtak minden délután, de nem az óvoda épületében, hanem a vele szomszédos tűzoltósági épületben. A gyermeklétszám napról-napra változott, volt olyan gyermek is, aki mindössze egy napot töltött az óvodában.

Ez az épület ma a Kossuth Lajos utcában található, egészségházként és gyermekorvosi rendelőként működik.

Az óvoda jelenlegi épülete (Ságvári Emdre utca) 1900 előtt épült. Eredetileg paraszti lakóház volt, később kocsmá, bolt. Óvodai célra 1958-ban vették igénybe. Egy kevés része vályog, a többi kő, illetve téglából. 1971-ben hozzáépítéssel egy új gyermekcsoportot is létrehozottak. Fűtése 1987-ig olajkályhával történt, ez évben készült el a központi fűtés.

Óvodánk kizárólag testnevelési célokat szolgáló épületrész-szel nem rendelkezett 1997 februárjáig.

Az óvoda neve többször is változott:

1958-1959: Bükkösi Napközis Óvoda

1960-1962: Napköziotthonos Óvoda Bükkösd

1963-1967: Állami Óvoda Bükkösd

1968-1969: Területi Napköziotthonos Óvoda Bükkösd

1970-1977: Állandó Óvoda Bükkösd

1978-1997: Napköziotthonos Óvoda Bükkösd

Óvodavezetők:

1958-1980: Füleki Vincéné

1980-1981: Borovics Józsefné

1981-1985: Dávidné Sisák Ilona

1985-1986: Borovics Józsefné

1986-1987: Kész Marianna

1987-1988: Gradwohl Jánosné

1988-1997: Osztromokné Priskin Ágota

X. A két község (Bükkösd és Megyefa) lakosságának alakulása napjainkig

A török kiűzése után a magyar lakosságú zselici völgyben jelentős délszláv, majd azokat is felváltó német lakosság telepedett le. A magyarság és a németség aránya is változott, a németek a XIX.sz. első felében már túlsúlyban vannak. Az 1832-1850 közötti években 59 német és 12 magyar családot írtak össze az uradalomban, illetve egy zsidó kereskedő család is élt a faluban.

(1950: Megyefa önállósága megszűnt, a községet Bükkösdhöz csatolták. Előbb Bükkösd II. lett, majd Bükkösd. Az 1989-es esztendőben kísérletet tettek a község különválására, de ez nem sikerült.)

Érdekességképpen egy adat, amely a *II. József* -kori adatokra vonatkozik, és amely az 1785-1787 közötti állapotokat rögzíti: "Megyefa lakosai részben röghözköttöttek, részben szabadköltözésűek. A falu 58 házában 65 család él. Telkes jobbágyok (28) mellett házas (24) és házatlan zsellérek (5), összesen 57 családfő szerepel. Számuk 1767-hez képest a duplájára emelkedett, 3 iparos, 1 zsidó és 2 cigány is lakja.)

⁴⁸Nagy Jenő az 1935-ös adatokat közli, melyből az alábbiakat tudhatjuk meg:

A házak épületanyaga:

	kő+vályog	vályog+sár	fa	cserép	zsindely	nád
Bükkösd	28	130	2	3	146	2
Megyefa	18	27	92	-	129	-

Megyefán 137, Bükkösdön 163 ház van összesen.

Egy házra eső lélekszám Bükkösdön 5 fő (lélekszám: 859 fő), Megyefán szintén 5 fő (lélekszám: 787 fő).

Egy lélekre eső földterület négyszögölben, művelési ágak szerint:

	rét	legelő	szántó	szőlő
Bükkösd	342.6	848.1	1668	110.8

Megyefa		225.7	904.2	2118.4	83.9
---------	--	-------	-------	--------	------

Nagybirtokosok:

Bükkösdön:

özv. Jeszenszky Ferencné 1152 kat.hold

Megyefán:

Székeskáptalan 1400 kat.hold

Középbirtokosok:

Megyefán:

Jeszenszky Ivánné 203 kat.hold

Papp Antalné 150 kat.hold

Bükkösd 891 lakosára 185 szarvasmarha, 93 ló, 280 sertés, 115 juh jut. Megyefa 787 lakosára 188 szarvasmarha, 164 ló, 267 sertés, 190 juh jut.

(Megyefa pecsétje először egy 1805-ös iraton szerepel. Egyszerű, körirattal keretezett mezőjében ekevas és csoroszlya látszik. Bükkösd pecsétje 1790-ből való, *Nepomuki Szent Jánost* ábrázolja.)

Jelenleg falunkban igen sok az idős ember, kisgyermek is ritkán születik, a születések száma nem kompenzálja az elhalálozások számát. A lakosság csökkenését nagymértékben befolyásolja a fiatalok elvándorlása is a környező nagyobb községekbe, városokba, ahová munkahelyet remélvén költöznek.

XI. Jegyzetek

1. Várady II. 10.p.
2. Várady II. 22.p.
3. Déri 5.p.
4. Nagy 1935.
5. Déri 2.p.
6. Déri 2.p.
7. Nagy 1935.
8. Várady II. 279.p.
9. Sonkoly 203.-205.p.
10. Tímár 1980. 47.-51.p.
11. Tímár 1980. 92.-93.p.
12. Várady II. 519.p.
13. Huth Ferenc
14. Várady II. 409.p.
15. Várady II. 498.p.
16. Sonkoly 205.-209.p.
17. Nagy 1935.
18. Sonkoly 206.-210.p.
19. Várady II. 550.p.
20. Vargha 1982. 258.-260.p.
21. Nagy 1935.
22. Várady II. 600.p.
23. Várady II. 620.-622.p.
24. Várady II. 621.p.
25. Kalotai 1934.
26. Szaszgó 1977. 209.-215.p.
27. Szaszgó 1977. 210.-213.p.
28. Bős 1809.
29. Szita 1976. 77.-80.p.

30. Vargha 1982. 265.-269.p.
31. Vargha 1982. 268.p.
32. Szita 1976.
33. Horváth 1977.
34. Móró 1980. 289.-303.p.
35. Sonkoly 220.-228.p.
36. Anyakönyvek 1.-3.p.
37. Kalotai 1934.
38. Déri 4.p.
39. BHí. 1989. 359.-365.p.
40. Sonkoly 249.p.
41. Szöv.1975.
42. ÚDN. 1997.
43. Kalotai 1934.
44. Petr, 1975. 263.-275.p.
45. Sonkoly 241.-242.p.
46. Huth Ferenc
47. Nagy 1935.
48. Nagy 1935.
49. Szvitán 6.p.

XII. Bibliográfia és rövidítések

1. Szakirodalom:

1. Baranya megye története az őskortól a Honfoglalásig

Szerk.: Bándi Gábor

Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1979.

röv.: Bándi 1979.

2. Baranyai helytörténetírás 1980.

a. Móró Mária malomadatai

röv.: Móró 1980.

b. Tímár György: A pécsi provizorátus faluösszeírásainak a török időkre vonatkozó feljegyzései (1695,1696)

röv.: Tímár 1980.

Szerk.: Szita László

3. Bezerédy Győző: Baranya községeinek pecsétkatasztere

Janus Pannonius Múzeum évkönyve, 1981.-1982. Pécs

röv.: Bez. 1981.

4. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára

1851. Pest

röv.:Fényes 1851.

5. Horváth J. Gyula: Adatok a zselici vizimalmok történetéhez

Zselici dolgozatok, Kaposvár, 1977.

röv.: Horváth 1977.

6. Jeszenszky Imre levele fivéréhez (részlet)

Bős, 1809.július 17.

Baranya Megyei Levéltár, Pécs

röv.: Bős 1809.

7. Kalotai László: Pécs-baranyai ismertető

1934. Pécs

röv.:Kalotai 1934.

8. Községi krónikák 1972.-1993.

Baranya Megyei Levéltár, Pécs

röv.:Krónika 1972-1993.

9. Nagy Jenő: A Bükkösdi-völgy településföldrajza

1935. Pécs

röv.:Nagy 1935.

10. Petrovich Ede: Baranya megye népoktatása a reformkorban
(1810-1848)

Baranyai helytörténetírás, 1975. Pécs

Szerk.: Szita László

röv.:Petr. 1975.

11. Pécsi Napló 1895. szeptember 8-i száma

röv.:P.N.1895.

12. Révai Nagy Lexikona XVII. kötet 1994.

Hasonmás kiadás, Babits Kiadó, Szekszárd

röv.:RNL.1994.

13. Révai Nagy Lexikona XVIII. kötet 1995.

Hasonmás kiadás, Babits Kiadó, Szekszárd

röv.:RNL.1995.

14. Sonkoly Károly: A megyefai Jeszenszky kastély
Baranyai helytörténetírás 1992-1995 Pécs
Szerk.: Szita László
röv.:Sonkoly
15. Szaszgó István: A Jeszenszky család jelentősége, különös tekintettel a baranyai ágra
Pécs, 1977.
röv.:Szaszgó 1977.
16. Szaszgó István: Egy zselici uradalom a kései feudalizmus korában Zselici dolgozatok IV.
Szerk.: Jager Márta Kaposvár, 1981.
röv.:Szaszgó 1981.
17. Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék
Budapest, 1938.
röv.:Szegh.1938.
18. Szita László: Adatok egy zselici nagybirtok gazdálkodásához a XIX.sz. első felében
Baranyai helytörténetírás, 1976. Pécs
Szerk.:Szita László
röv.:Szita 1976.
19. Szövetkezeti Híradó XII.évf. 4.szám 1975.
Cipőüzem a kastélyban
röv.:Szöv.1975.
20. Új Dunántúli Napló 1997. Február 7.száma
Későn jött kastélyőrzés?

röv.:ÚDN.1997.

21. Vargha Dezső: Adatok a Bükkösdi Jeszenszky uradalom reformkori gazdálkodásához

Baranyai helytörténetírás,1982. Pécs

Szerk.:Szita László

röv.:Vargha 1982.

22. Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje I.kötet 1897. Pécs

Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság nyomása

röv.:Várady I.

23. Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje II.kötet

1897. Pécs

Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság nyomása

röv.:Várady II.

24. Zselici dolgozatok I.-IV.

Szerk.: Jager Márta

Kaposvár,1981.

röv.: Jager 1981.

2. Kéziratok:

1. ? :Bükkösd földesurainak nyolc nemzedéke a bükkösdi anyakönyvek alapján

Gépirat 1980. körül

A Bükkösdi Önkormányzat irattárában

röv.:Anyakönyvek

2. Déri Antal volt helesfai tanító feljegyzései 1980. körül

Bükkösdi Önkormányzat irattárában

röv.:Déri

3. ? : Újabb adatok a Jeszenszky család történetéhez

Bükkösdi Önkormányzat irattárában

röv.:Család

4. Dr. Szvitán Gábor cikke

Bükkösdi Falulap 1997. II. évf. 3.szám.

röv.: Szvitán

3. Adatközlők:

1. Huth Ferenc (szül.: 1925. Bükkösd, lakik: Bükkösd, Dózsa Gy. u.27.)

2. Huth Ferencné (szül.:1927. Királymező / Kárpátalja / , lakik: uo.)